

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2015 metai

2

LI

Vilnius 2016

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2015

2

Vilnius 2016

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2015

2

Vilnius 2016

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2016
© Straipsnių autoriai, 2016

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

VILNIAUS (ARKI)KATEDROS KAPITULOS NARIŲ INSIGNIJOS: DISTINKTORIJŲ RAIDOS ŠTRICHAJ

Aukštieji Romos katalikų dvasininkai iš konfratrų išsiskiria ne tik liturginiais drabužiais, bet ir insignijomis – išoriniais jų tarnystės statusą simbolizuojančiais ženklais. Tiek pačios insignijos, tiek jų dėvėjimo tvarka nustatoma ne Bažnyčios kanonais, bet dažniausiai specialiomis Apaštalo Sosto privilegijomis¹. Prie vyskupijų katedrų veikusių kapitulų – prelatų ir kanauninkų kolegijų, kurioms iki 1983 m. Kanonų teisės kodekso straipsniais reglamentuotų jų padėties pakeitimų priklausė ne tik tarnystės katedroje pareiga, bet ir patariamios vyskupijos ganytojo institucijos funkcijos², – nariai pagrįstai yra priskiriami dvasininkijos hierarchijai. Vilniaus vyskupijos katedros kapitula, kaip ir vyskupija, įsteigta popiežiaus Urbono VI 1388 m., iki XX a. paskutiniojo dešimtmečio vyskupijos hierarchijoje užėmė antrą vietą (po vyskupo), kai jos turėtos patariamios institucijos kompetencijos buvo deleguotos vyskupijos kunigų tarybai³.

¹ A. S. K r a s i ņ s k i, *Prawo kanoniczne krótko zebrane*, Wilno, 1861, s. 134.

² W. G ó r a l s k i, Kapitula, *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin, 2000, k. 668–670; pagal 1983 m. Kanonų teisės kodeksą katedros (kaip ir koleginei) kapitulai priklauso dalyvavimo liturginėse išskilmėse pareiga. Patariamoji jų funkcija kodekso straipsniuose nėra akcentuota, tačiau tradiciškai „katedros kapitulai priklauso atlikti pareigas, pavestas teisės ar diecezinio vyskupo“, žr.: Kanauninkų kapitulų, kan. 503, *Kanonų teisės kodeksas / Codex Iuris Canonici*, Vilnius, 2012, p. 266–267.

³ 1991 m. įkūrus Vilniaus arkivyskupiją, valdymo reikaluose ordinarams talkina kunigų taryba (Vilniaus arkivyskupijos internetinis puslapis: <www.vilnensis.lt/> [žiūrėta 2015 05 26]). Analogiška struktūra veikia Kauno arkivyskupijoje (www.kaunoarkivyskupija.lt/kunigu-taryba/) bei Kaišiadorių vyskupijoje (<www.kai-siadorys.lcn.lt/vyskupas_kt/kunigu_taryba/> [žiūrėta 2015 05 26]). Šiaulių vyskupijoje taip pat įsteigta kunigų taryba (<www.siauliuovyskupija.lt/ganytojas-ir-padejėjai-2/kunigu-taryba/> [žiūrėta 2015 09 12]). Koks buvo Vilniaus vyskupijos katedros kapitulų (kaip, beje, ir kitų vyskupijų) statusas sovietiniais metais – atskiro tyrimo tema. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo vykusios bažnytinės organizacijos pertvarkos vyskupijų katedrų kapitulų Lietuvoje iki šiol veikia trijose vyskupijose: Telšių, Vilkaviškio (atkurta 1994 m.) ir Panevėžio (atkurta 2001 m.) (žr.: <www.vilkaviskis.lcna.lt/vyskupas_kt/kapitula/>; <www.panevezys.lcn.lt/>

Teisę į skiriamuosius ženklus – roketę (it. *rocchetto*, lot. *rochetum*), dalmatiką (lot. *dalmatica*), togą, mantoletę (it. *mantelleta*, lot. *mantellum*), distinktorijų (lot. *distinctorium*) ir žiedą – Vilniaus katedros kapitulos prelatai ir kanauninkai įgijo palaipsniui⁴. Vėliausiai, tik XVIII a. penktojo dešimtmečio pradžioje⁵, gauta teisė nešioti distinktorijų⁶ – katedrų ir kolegijų kapitulų narių ant krūtinės grandine ar juosta pakabintą ženklą, kurio pagrindinis elementas buvo kryžius. Šios Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos prelatų ir kanauninkų korporacijos gautos insignijos, kaip skiriamojo ženklo, paskirtis nesikeitė ir XX a. Tačiau ir tiesioginės – hierarchinės statusą bei Bažnyčios bendruomenėje turėtą konkrečios tarnystės pareigybę atspindinčio iš tauriųjų metalų gaminto išorinio valdžios ženklo – paskirties netekę distinktorijai yra vertingi kaip daugeliu aspektų unikalūs tiek Bažnyčios, tiek tautų bei valstybių istorijai reikšmingas kultūros paveldo elementas, informatyvus religinio bei kultūrinio, o neretai ir politinio šalies gyvenimo atspindys. Vilniaus katedros kapitulos distinktorijai šiuo požiūriu nėra išimtis. Juose užkoduotos laikotarpio realijas atliepančios simbolikos raidos pažinimas aktualus ne tik Vilniaus (arki)vyskupijos, bet ir platesnių Lietuvos politinės bei socialinės istorijos problemų tyrinėjimams.

Istoriografijos metmenys ir šaltiniai. Tiek Vilniaus, tiek kitų to meto Lietuvos ir Lenkijos katalikų vyskupijų katedrų kapitulų narių insignijos, tarp jų ir distinktorijai, iki šiol menkai tyrinėta tema. Akivaizdus tyrimų stokos pavyzdys – distinktorijų sutapatinimas su imperinės valdžios ordiniais ir medaliais, kuriais XIX a. buvo apdovanojami ir dvasininkai, Lietuvos akademinės istorijos skyriuje, skirtame katalikų dvasininkijos kaip luomo aptarimui⁷. Remdamasis Krokuvos ir Poznanės katedrų kapitulų pavyzdžiais, jų XVIII a. naudotas distinktorijus teisinės archeologijos kontekste XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje išleistame veikale glaustai yra aptaręs Witoldas Maiselis⁸, tačiau plačiau

vyskupas_kt/kapitula/>); pastaroji buvo įsteigta popiežiaus Pijaus XI 1927 m. lapkričio 11 d. bule. Remiantis internetinėje vyskupijos svetainėje paskelbtais kunigo jubilato apaštalinio prot. Broniaus Antanaičio surinktais duomenimis, Panevėžio kapitulos veikla sovietiniais metais nebuvo nutrūkusi; taip pat žr.: R. Valiūnaitė, Panevėžio katedros kapitulos distinktorius, <www.paneveziomuziejus.lt/get.php?f.185>; Telšių vyskupijoje veikia ir katedros kapitula, ir kunigų taryba, <www.telsiuvyskupija.lt/> [žiūrėta 2015 05 26].

⁴ T. Krahelel, Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej, *Studia Teologiczne*, t. 5–6, 1988, s. 37.

⁵ P. Pakla, Dystynktorium, *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin, 1995, k. 453–454.

⁶ Norminėje lietuvių kalboje šio termino vartoseną iki šiol įvairuoja. Apsispręsta vartoti terminą „distinktorijus“ kaip lotynų k. vienaskaitos (*neutrum singularis*) *distinctorium* atitikmenį, juolab kad analogiškos sąvokos „antepedijus“ (lot. *antepedium*), „refektorijus“ (lot. *refectorium*) jau yra sėkmingai prigijusios. Už konsultaciją dėkoju Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojai lotynistei Irenai Katilieni, turinčiai nemenką istorinių lotyniškų tekstų vertimo į lietuvių kalbą patirtį.

⁷ T. Bairašauskaitė, Dvasininkai, *Lietuvos istorija*, t. 8, d. 1: T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknyš, *Devyniolikto amžiaus visuomenė ir valdžia*, Vilnius, 2011, p. 323.

⁸ W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa–Poznań, 1982, s. 233.

šios temos tyrėjas neplėtojo. Tad žurnalisto ir žinomo mūsų dienų kolekcininko Viliaus Kavaliausko knyga, gausiai iliustruota kokybiškais tiek pačių ženklų, tiek juos dėvinčių dvasininkų portretų atvaizdais, kurioje pirmąkart pateikta visuminė Lietuvos katalikų vyskupijų katedrų kapitulų distinktorijų, autoriaus priskiriamų kapitulų regalijoms, apžvalga⁹, šiuo požiūriu yra pionieriškas darbas. Tenka apgailestauti, kad gana atsainus autoriaus požiūris į šaltinių teikiamą informaciją, publicistinis dėstymo būdas, matyt, ir lėmė, jog pasitelktų konsultantų – profesionalių istorikų – geranoriškai suteikta informacija nesugebėta deramai pasinaudoti¹⁰. Tačiau V. Kavaliausko nuostata pateikti visuminį Lietuvos vyskupijų katedrų kapitulų narių naudotų ar tebenaudojamų distinktorijų vaizdą išsamesniems šių insignijų tyrimams yra neabejotinai vertinga. Juolab kad ilustracinę medžiagą autorius surinko ne tik iš saugomų valstybinėse ir bažnytinėse Lietuvos ir Lenkijos saugyklose, bet pristatė ir vieną kitą distinktorijų, esantį privačioje kolekcijoje. Tyrimui reikšminga ir Emerico Hutteno-Czapskio, kurioje buvo ir katalikų vyskupijų katedrų kapitulų, tarp jų ir Vilniaus, kolekcija bei jos katalogas su detaliu ženklų aprašymu ir piešiniais¹¹.

Pastaraisiais dešimtmečiais išsamiau analizuotos katalikų vyskupijų ordinarų insignijos. Čia visų pirma minėtini dailės istorikės Katarzynos Bogackos darbai, kuriuose aptartos ir kelios Vilniaus vyskupų Abiejų Tautų Respublikos laikais naudotos insignijos¹². Istorikė Gitana Zujienė, tirdama insignijas ir ceremonialią Lietuvos viešajame gyvenime XIII–XVIII a., pagrindinį dėmesį skyrė pasaulietinės valdžios ženklams, tačiau išanalizavo ir to meto Lietuvos vyskupų insignijas¹³. Vyskupijų kapitulų narių skiriamieji ženklai, deja, nepateko į šios tyrėjos akiratį. Lietuvių istoriografijoje į distinktorijus dėmesį pirmieji atkreipė dailės istorikai. Rima Valinčiūtė, pasitelkusi Kauno arkivyskupijos kurijai priklausančias Žemaičių vyskupijos ir Kauno arkivyskupijos aukštosios dvasininkijos insignijas, tarp kurių yra ir distinktorijų rinkinys, pastarąjį išsamiai pristatė¹⁴, nevengdama ir platesnių apibendrinimų. Įvadinėje savo studijos dalyje tyrėja, atkreipusi dėmesį,

⁹ V. Kavaliauskas, *Lietuvos bažnyčios regalijos. Ženkliai ir žmonės XIX–XX a.*, Vilnius, 2012.

¹⁰ Pvz., akcentuojant tarpukariu Vilniaus (arki)katedros kapituloje vyravusias antilietuviškas nuostatas, pateikiamas XIX a. antrojo dešimtmečio kapitulų narių sąrašas klaidingai datuojamas 1919 m., o išvardytieji asmenys – tarp kurių, beje, yra ir XVIII a. pabaigoje įsteigtos Paulavos Respublikos steigėjo Povilo Bžostovskio pavardė – autoriaus žodžiais „visi jie buvo lenkai“, žr.: ten pat, p. 71.

¹¹ *Catalogue de la collection des médailles et monnaies Polonaises du Comte Emeric Hutten-Czapski*, vol. 4, Cracovie, 1891; reprintas – Akademische Druck. – U. Verlagsanstalt, 1957.

¹² K. Bogacka, *Insygnia biskupie w Polsce: pierścień, pektoral, infula XI–XVIII w.*, Warszawa, 2008; K. Bogacka, *Pastoraly w Polsce XI–XVIII w.*, Marki, 2004.

¹³ G. Zujienė, *Insignijos ir ceremonialas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius, 2008, p. 201–262.

¹⁴ R. Valinčiūtė, Kauno arkivyskupijos kurijos dignitarių insignijų kolekcija / Collection of Dignitaries' Insignia from the Kaunas Archdiocese Curia, *Auksakalystė*, kn. 1: *Kolekcijos / Goldsmith's Art. Book One: Collections*, Vilnius, 2006, p. 101–135.

jog Lenkijos senųjų katedrų kapitulų distinktorijų (autorė vartoja terminą „distinktorius“) averse dažnai vaizduojamas valstybės herbas Erelis, perimtas iš seniausio valstybės apdovanojimo Baltojo erelio ordino, teigia, kad Lietuvoje Baltojo erelio atvaizdas distinktorijuose nebuvo populiarus. Remdamasi Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos narių distinktorijaus pavyzdžiu, tyrėja yra linkusi manyti, kad erelis čia panašus į Šv. Stanislavo ordino erelį¹⁵. Lietuvos dailės muziejuje kaip Žemaičių katedros kapitulos narių distinktorijus saugomas XVIII a. ženklas, kur erelis yra kone identiškas XVIII a. pirmoje pusėje Baltojo erelio ordino kryžiuje esančiam atvaizdai, verčia abejoti anksčiau cituotu R. Valinčiūtės teiginiu (beje, kartojamu ir tekste, skirtame Panevėžio kapitulos distinktorijų aptarimui¹⁶). Akivaizdu, kad mėginimai apibendrinti, nesant išsamesnių analizei pasirinkto objekto tyrimų, šiuo konkrečiu atveju nepasiteisino. Gana išsamiai pristačiusi Žemaičių bei Panevėžio vyskupijos katedros kapitulos narių distinktorijus (cituojamoje studijoje pateikti išsamūs kolekcijoje saugomų artefaktų aprašai su iliustracijomis) ir fragmentiškai aptarusi Vilniaus bei Seinų vyskupijose naudotuosius, tyrėja kompleksinės šių insignijų analizės nesinė.

Duomenų apie Vilniaus vyskupijos katedros kapitulų narių distinktorijus, jų genezę ir iš dalies raidą bei šio ženklo naudojimą Vilniaus vyskupijos istorijai skirtuose veikaluose pateikia anksčiau cituotas J. Kurčevskis¹⁷. Viename iš vyskupijos katedros istorijai skirtų šaltinių tomų J. Kurčevskis išspausdino ir 1742 m. popiežiaus bulę, suteikusių privilegiją katedros kapitulos nariams nešioti jų pareigybę identifikuojantį ženklą su tam skirtais simboliais¹⁸. Bulės tekstas, pakartotas, beje, tarp Vilniaus arkivyskupijos katedros kapitulos 1928 m. statuto priedų¹⁹, vertintinas kaip vienas iš atskaitos taškų katedros kapitulos narių distinktorijų raidos analizei. J. Kurčevskis, Vilniaus katedros kapitulos nariu buvęs nuo 1889 m., taip pat turėjo teisę nešioti šį ženklą, tačiau liudijimų apie to meto distinktorijus jo publikuotuose tekstuose nėra.

Vienas pagrindinių J. Kurčevskio naudotų šaltinių – Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos posėdžių protokolai, kuriuose esančią informaciją jis atrinko pagal pasirinktus kriterijus ir glaustai perpasakojo, nepažeisdamas jos dėstymo chronologinės tvarkos. Akivaizdu, kad tokios anotacijos nėra tapačios autentiškam dokumentui. Tad išlikę kated-

¹⁵ Ten pat, p. 104.

¹⁶ R. Valinčiūtė, Panevėžio katedros kapitulos distinktorius, <www.paneveziomuziejus.lt/get.php?f.185> [žiūrėta 2015 05 26].

¹⁷ J. Kurčevskis, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 1–3, Wilno, 1908, 1910, 1916; J. Kurčevskis, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912.

¹⁸ Przywilej na krzyże kanonicze, dany kapitule wileńskiej przez Benedykta XIV, papieża, J. Kurčevskis, *Kościół zamkowy...*, cz. 2, s. 126–129.

¹⁹ *Statuta Capituli Basilicae Metropolitanae Vilnensis. Ad Normam Codicis Juris Canonici Revisa AC Reformata*, Vilnae, 1928, p. 80–85.

ros kapitulos posėdžių originalai bei jų juodraštinės versijos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS)²⁰ yra vieni svarbesnių šaltinių, aiškinantis distinktorijų raidos peripetijas. Tiesa, protokoluose esanti informacija apie šiuos katedros kapitulos narių dėvėtus skiriamuosius ženklus labai fragmentiška. Neretai tai tik lakoniškos nuorodos, leidžiančios teigti, kad duomenų, pravarčių šio Vilniaus katedros kapitulos narių pareigybės simbolio raidos analizei, būta. Remiantis turimais duomenimis apie katedros kapitulos narių testamentuose įrašomus paveldėtojų paliekamus daiktus, iš pirmo žvilgsnio logišką prielaidą apie tai, kad distinktorijai buvo tarp paveldėjimui paliekamų vertybių, tenka atmesti. Tačiau dabartinėje temos tyrimo stadijoje būtų perdėm neatsakinga teigti, kad testamentų analizė šia linkme nebūtų perspektyvi – tam reikia išsamesnių šios kategorijos dokumentų (jeigu, žinoma, pavyktų atitinkamą jų skaičių rasti) tyrimai. Mėginimai ieškoti žinių apie distinktorijus katedros kapitulos vizitacijos aktuose, deja, irgi nebuvo rezultatyvūs. Dvasininkų tarnybos lapuose, kuriuose pateikiami duomenys apie jų tarnystės vietas, užimamas pareigas, įgytą išsilavinimą, apdovanojimus²¹, informacijos apie distinktorijus nėra.

Išsamesniems tyrimams neabejotinai būtų tikslingos nuoseklesnės paieškos Rusijos valstybės istorijos archyve Sankt Peterburge (toliau – RVIA) saugomame Kitatikių dvasinių reikalų departamento dokumentų masyve. Dirbdama būtent šiame archyve dr. Vilma Žaltauskaitė rado XIX a. antroje pusėje parengtą imperijos distinktorijų aprašymą²². Temai reikalingų duomenų galėtų būti ir Balstogės arkivyskupijos kurijos bei Vatikano slaptajame archyve. Dabartinė temos tyrimo situacija bei turimi šaltinių duomenys leidžia manyti, kad paieškos pasaulietinės proveniencijos dokumentacijoje, ypač dokumentų masyvuose, kurie susiformavo kaip Rusijos imperijos institucijų veiklos pasekmė, taip pat galėtų būti rezultatyvios.

Vilniaus (arki)katedros kapitulos kadaise naudotų distinktorijų tyrimus komplikuoja dar ir ta aplinkybė, kad pirmieji, XVIII a. nešiotieji, ženklai neišliko. Iš XIX–XX a. naudotų mūsų dienas pasiekė tik vienas kitas (žr. toliau). Tad galimybės analizuoti ir pateikti daugiau ar mažiau išsamų visuminį vaizdą analizuojant jų kompleksą, kaip Žemaičių / Kauno katedros kapitulos atveju, nėra. Ikonografinė medžiaga – amžininkų tapyti paveiksai, nuotraukos – šių ženklų simbolikos kismo analizei nėra informatyvūs. Ikonografiniai atvaizdai leidžia tik patvirtinti / atmesti teiginį, ar dailininko nutapytas / fotografo

²⁰ Vilniaus katedros kapitulos protokolai saugomi LMAVB RS Vilniaus katedros kapitulos fonde nr. 43.

²¹ Apie dvasininkų tarnybos lapus kaip šaltinį plačiau žr.: A. P r a š m a n t a i t ė, Archyviniai šaltiniai XIX a. Lietuvos katalikų dvasininkijos socialinės raidos tyrimams: tarnybos lapai, *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 37, 2013, p. 41–64.

²² Šešių imperijos katalikų vyskupijų kapitulų distinktorijų aprašymas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 23–25v; nuoširdus ačiū kolegei dr. Vilmai Žaltauskaitei, geranoriškai pasidalijusiai šiame archyve surastų dokumentų duomenimis.

objektyvo užfiksuotasis asmuo turi ant krūtinės pakabintą distinktorijų bei nustatyti vieno iš jo segmentų – kryžiaus – formą. Tačiau distinktorijuose esančių figūrų praktiškai neįmanoma identifikuoti net ir turint paveikslą ar nuotraukos originalą, nekaltant jau apie jų reprodukcijas, pateikiamas spaudiniuose. Žinoma, neatmestina, kad galėtų pavykti dešifruoti distinktorijaus atvaizdus pasitelkus atitinkamo lygmens kompiuterines programas.

Remiantis istoriografija ir archyviniais šaltiniais, straipsnyje siekiama glaustai aptarti distinktorijų raidą bei identifikuoti simbolius. Distinktorijaus ženklų dailėtyriniai aspektai neaptariami ir neanalizuojami, paliekant tai dailėtyros specialistams. Susitelkiama į esminius šios Vilniaus katedros kapitulos kanauninkų ir prelatų turėtos insignijos formas bei simbolikos kismo momentus. Kadangi radikalūs distinktorijų simbolikos pokyčiai paprastai buvo susiję su politiniu kontekstu, keliami prielaida, kad šis bažnytinę pareigybę indentifikuojantis ženklas atliko ir valstybės simbolio vaidmenį. Chronologines tyrimo ribas – nuo XVIII a. penktojo dešimtmečio pradžios iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos – nulėmė dabartinėje tyrimo stadijoje turimi šaltiniai. Aštuonioliktame šimtetyje prasidėjusi distinktorijų istorija, reikia manyti, nesibaigė XX a. ketvirtojo dešimtmečio paskutiniaisiais metais, tačiau nepatenka į šio tyrimo ribas, nes kol kas nepavyko rasti duomenų, patvirtinančių, kad šiuos ženklus katedros kapitulos prelatai ir kanauninkai naudojo ir po 1939 m.

Genezė. Abiejų Tautų Respublikos žemėse buvusių Vyskupijų katedrų kapitulų distinktorijų atsiradimui įtakos turėjo tarp aukštesniųjų to meto pasaulietinės visuomenės sluoksnių populiarėjusi ordinų bei medalių mada. Abiejų Tautų Respublikos žemėse ordinų epocha prasidėjo XVIII a. pirmajame dešimtyje, taigi gana vėlai lyginant su kitomis Europos valstybėmis. Jos pradžią linkstama sieti su 1705 m. lapkričio 1 d. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Augusto II Tykocine prieš susitikimą su imperatoriumi Petru I savo šalininkams išdalytais aukso medaliais su erelio emblema ir įrašu *Pro Fide, Rege et Lege*, kurie laikomi Baltojo erelio ordino pirmtakais²³. Faleristikos istorikai užsimena apie aukštosios dvasininkijos ambicijas neatsilikti nuo bajorų – segėti ordinus ir medalius ar puošti krūtinę koku nors pasižymėjimo ženklu, liudijančiu išskirtinę jį seginčio asmens padėtį²⁴. Pasak itin kritiškai ne tik konfratrus, bet apskritai savo amžininkus vertinusių kunigo Jędrzejaus Kitowicziaus, veikalo apie Abiejų Tautų Respublikos visuomenę valdant paskutiniajam Saksų dinastijos atstovui Augustui III autoriaus, „Distinktorijai teikė solidumo ir didesnę pagarbą juos turintiems, tad daugelis dvasininkų, negalėdami tapti tikraisiais kanauninkais, siekė [gauti] bent titulinę kanoniją, kad tik galėtų savo

²³ Tykocine juos tada gavo trys karaliaus šalininkai – Krokuvos kaštelionas Augustinas Liubomirskis, Lietuvos didysis kancleris Karolis Stanislovas Radvilas ir Lietuvos lauko etmonas Jurgis Antanas Oginskis, žr. W. B i g o s z e w s k a, *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa, [1989], s. 8.

²⁴ H. S a d o w s k i, *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*, cz. 1, Warszawa, 1904, s. 23.

krūtinę grandine ir ordinu padabinti.²⁵ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos narius ap rūpinti distinktorijais sumanyta sekant kitų vyskupijų pavyzdžiu – XVIII a. ketvirtajame dešimtmetyje teisę jį nešioti jau turėjo Krokuvos vyskupijos ir Gniezno arkivyskupijos katedrų kapitulų nariai²⁶.

Vyskupo Mykolo Jono Zenkovičiaus valdymo metais katedros kapitulos posėdžių protokoluose yra užfiksuota, kad 1742 m. pavasarį į Romą distinktorijų reikalui buvo išsiųstas katedros kapitulos kanauninkas Jonas Dominykas Lopacinskis²⁷ – būsimasis Žemaičių vyskupas, buvęs ilgametis kapelionas, Lietuvos didžiojo etmono Mykolo Juozapo Masalskio ir būsimąjo Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio auklėtojas²⁸. Į kelionę, kaip leidžia spręsti lakoniškas įrašas kitos dienos katedros posėdžio protokole, tąkart jis išsiruošė drauge su vyskupo koadjutoriumi Juozapu Stanislovu Sapiega²⁹. Rūpinimuisi distinktorijumi Amžinajame mieste pririekė ir laiko, ir pinigų. Užuominos šaltiniuose leidžia teigti, kad išvykusieji šiuo klausimu palaikė ryšius su kapitula. Antai paaiškėjus, kad Romoje tam reikalui pririeks daugiau lėšų, nei buvo manyta, viename iš 1742 m. katedros kapitulos rudens generalinės sesijos spalio mėnesio posėdžių buvo nuspręsta, kad kiekvienas kanauninkas, norintis nešioti distinktorijų, turėtų sumokėti 10 auksinų, kol bus padengta šiam tikslui iš kapitulos kasos paimta 300 auksinų suma³⁰. Po kelių mėnesių, 1743 m. vasarį, lauktoji popiežiaus Benedikto XIV 1742 m. gruodžio 15 d. bulė, kuria Vilniaus katedros kapitulos nariams suteikta privilegija nešioti distinktorijų³¹, pasiekė Vilniaus vyskupą. Pastarasis 1743 m. vasario 22 d. patvirtino per pasiuntinius gautąjį dokumentą esant autentišką, tad su juo buvo supažindinti prelatai ir kanauninkai³², būsimieji šio ženklo, A. Kitowicziaus žodžiais – „mažojo ordinuko“ – nešiotojai³³. Bulėje pateiktas detalus aprašas, kaip tas ženklas turėtų atrodyti, kokie atvaizdai jame turėtų tilp-

²⁵ J. Kitowicz, *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, Kraków, 1925, s. 72.

²⁶ P. Pełka, *Dystinktorium*, k. 453–454; A. S. Krasinski, *Prawo kanoniczne krótko zebrane*, s. 134; M. Buliński, *Historia Kościoła polskiego*, t. 3, Kraków, 1874, s. 287.

²⁷ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 320.

²⁸ O. Błaszczak, Łopaciński Jan Dominik, *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin, 2006, k. 504–505; W. Szczygielski, Łopaciński Jan Dominik, *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973, s. 398–400; M. Valančius, Žemaičių vyskupystė, M. Valančius, *Raštai*, t. 6, parengė V. Vanagas, tekstai transkribuoti į lietuvių kalbą B. Vanagienės, komentarai V. Merkio, Vilnius, p. 252–255.

²⁹ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 322.

³⁰ Ten pat, p. 321.

³¹ Bulės tekstas yra skelbtas: ten pat, d. 2, p. 126–129; *Statuta Capituli Basilicae Metropolitanae Vilnensis. Ad Normam Codicis Juris Canonici Revisa AC Reformata*, p. 80–85.

³² Aplinkybė, kad popiežiaus 1742 m. gruodžio 15 d. bulė suteiktoji privilegija nešioti distinktorijų Vilniaus vyskupiją pasiekė 1743 m. pradžioje, matyt, bus prisidėjusi, kad literatūroje, neišskiriant ir enciklopedinių straipsnių, Vilniaus katedros kapitulos distinktorijų istorijos pradžia įvairuoja – nurodomi 1742 arba 1743 m., datų neatitikimo nekomentuojant.

³³ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 322.

ti ir kokia turėtų būti jų išdėstymo tvarka. Taip pat reglamentuota, kaip ir kada kapitulos nariai gali distinktorijų nešioti.

Bažnytinės pareigybės ženklų simbolika: tarp *sacrum* ir *profanum*. Pagal bulėje pateiktą aprašą distinktorijaus pagrindas yra purpurinės spalvos vadinamasis graikiškasis (t. y. lygių galų, privilegijos žodžiais, „keturkampis“) kryžius, kurio kryžmų tarpuose išraižytos baltos spalvos emalio lelijos. Distinktorijaus averso centre esančiame žydros spalvos medalione – auksu graviruotas šv. Kazimiero atvaizdas. Reverse esančiame medalione – mitra su apačioje raižytomis raidėmis „S. C.“³⁴, t. y. *Sanctus Casimirus*. Taigi nustatyti religiniai distinktorijaus simboliai ir atvaizdai, glaudžiai susiję ne tik su Vilniaus vyskupija, bet atsispindintys ir jos katedros istorijoje.

Tyrėjai yra atkreipę dėmesį, jog Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio sūnaus šv. Kazimiero garbinimas Lietuvos bažnyčiose, ėmęs itin smarkiai plisti nuo XVII a. pradžios, klestėjo ir XVIII a.³⁵ Tai, kad šv. Kazimieras, kurio į altoriaus garbę iškelti palaikai ilsisi kapitulos narių globai pavestose katedroje³⁶, tapo dominuojančia ženklų figūra (lelijos, mitra, raidės „S. C.“), liudija šventojo, popiežiaus Urbono VIII 1636 m. vasario 14 d. breve oficialiai patvirtinto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės globėju³⁷, kulto klestėjimą ir perša prielaidą, kad simbolius veikiausiai parinko katedros kapitulos nariai. Labai galimas dalykas, kad šv. Kazi-

³⁴ Popiežiaus Benedikto XIV 1742 m. gruodžio 15 d. bulė (nuorašas), Actum Capitulum Vilmensis, *LMAVB RS*, f. 43–234, p. 318–322; J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 2, s. 126–129.

³⁵ S. M a s l a u s k a i t ė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2010, p. 219–241; R. J a n o n i e n ė, Lietuvos bažnyčių ir vienuolynų dailė / Lithuanian Church and Monastery Art, *Tapyba, skulptūra, grafika. XIV–XX a. pradžia / Painting, Sculpture, Graphic. 14th–early 20 th c.*, t. 1 / vol. 1, sud. D. T a r a n d a i t ė, Vilnius, 2003, p. 104, 106.

³⁶ Nustatyta, kad karalaitis Kazimieras garbintas dar iki oficialaus jo kulto patvirtinimo Bažnyčioje 1602 m. žr.: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sud. M. Čiurinskas, Vilnius, 2003. Tyrėjai yra argumentuoti pagrindę, kad karalaitis Kazimieras savo palaidojimo vietoje švč. Mergelei Marijai, šv. Andriejui ir šv. Stanislovui pašvestoje katedros koplyčioje iki perkėlimo į specialiai pastatytą jo vardo koplyčią 1636 m. buvo žmonių lankomas ir gerbti pradėtas iškart po mirties, žr., pvz., P. R a b i k a u s k a s, *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas, 1983, p. 43–44. Apie šventųjų relikvijas rašęs Liudas Jovaiša akcentuoja, kad viduramžių Lietuvoje praktiškai nebūta viso šventojo relikvijų ir šiuo požiūriu šv. Kazimiero atvejis yra išimtis – žr.: L. J o v a i š a, *Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje, Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. M. Paknys, Vilnius, 2005, p. 189. Neatmestina, kad pastaroji aplinkybė prisidėjo prie kulto atsiradimo ir tolesnės jo raidos. J. Kurczewskis nurodo, kad vyskupas Benediktas Vaina, kuriam vyskupaujant buvo sušaukti trys vyskupijos sinodai (1602, 1607, 1613), juose priimtus nutarimus paskelbė ganytojiškais laiškais ir viename iš jų Vilniaus vyskupas Lietuvos globėjais paskelbė šv. Kazimierą, Jurgį ir Mikalojų, žr.: J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo wileńskie*, s. 128.

³⁷ J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 286; istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys, kad iki Pirmojo pasaulinio karo šv. Kazimieras garbintas tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje kaip Abiejų Tautų Respublikos globėjas, žr. F. N i e w i e r o, *Dzieje kultu św. Kazimierza, Nasza Przeszłość*, t. 33, Kraków, 1970, s. 116.

mieras jau tada laikytas ir Vilniaus vyskupijos globėju³⁸, nors oficialiai juo paskelbtas tikėtai 1775 m.³⁹ Nors išlikusiuose katedros posėdžių protokoluose nėra net fragmentiškų užuominų apie svarstymus, kas turėtų būti pavaizduota distinktorijuje, neatmestina, kad popiežiaus leidimo deleguotieji į Romą veikiausiai vyko turėdami norimo ženklą, akcentuojančio, kad jį nešiojantis asmuo reprezentuoja ir to meto Vilniaus vyskupiją, piešini. Tačiau ar Vilniaus katedros kapitulos nariai dėl distinktorijaus atvaizdų buvo priėmę kolegialų sprendimą, neaišku. Distinktorijaus religinių atvaizdų autorystė, matyt, taip ir liks neatskleista.

Pastebėtina, kad cituotame popiežiaus bulėje pateiktame apraše neminimas Baltasis erelis – vienas iš Abiejų Tautų Respublikos herbo elementų. Kitų tuo metu Gniezno arkivyskupijai priklaususių Abiejų Tautų Respublikos katalikų vyskupijų katedrų kapitulų distinktorijai, kuriuose Baltasis erelis yra viena centrinių figūrų, leidžia teigti, kad fragmentiškos užuominos istoriografijoje apie Baltojo erelio atvaizdą Vilniaus katedros kapitulos distinktorijuje⁴⁰ turi realų pagrindą. Tačiau drauge tai kelia ne vieną klausimą. Visų pirma, kada ir kieno iniciatyva jis atsirado, kaip ir kuriame distinktorijaus segmente jis buvo? Ar Abiejų Tautų Respublikos vyskupijose galėjo būti naudojamas distinktorijus be Baltojo erelio atvaizdo? Remiantis informacija apie analogiškus kitų vyskupijų katedrų kapitulų ženklus, tokia galimybė menkai tikėtina. Antai W. Maiselis, aptardamas Lenkijos Karalystės vyskupijų katedrų kapitulų insignijas, rašė, kad popiežius Klemensas XII, Krokuvos katedros kapitulos nariams 1733 m. bule suteikdamas privilegiją nešioti distinktorijų, nurodė, kad jo graikiškojo kryžiaus formos averse turi būti Baltasis erelis su šv. Stanislovo figūra, o reverse – kapitulos herbas. Pasak W. Maiselio, Baltasis erelis buvo ir Poznanės katedros kapitulos narių distinktorijaus averse⁴¹. Jeigu, kaip teigiama, Krokuvos katedros kapitulos naudotame distinktorijaus averse esantis Baltasis erelis buvo nustatytas privilegija, kodėl jis neminimas analogiškame Apaštalu Sosto dokumente dėl

³⁸ Vysk. Jurgis Matulaitis laiške popiežiui Benediktui XV šv. Kazimiero 400 jubiliejinių iškilnių išvakarėse rašė: *Leon X papa a 1521 canonicatus est praecipuus non modo dioecesis Vilnensis, sed totius regionis patronus S. Casimirus confessor* – J. Matulaičio 1921 m. gruodžio 21 raštas popiežiui Benediktui XV, *LMAVB RS*, f. 43–19951, l. 47–48 (mašinosraštis su vysk. J. Matulaičio parašu). Ačiū dr. Neringai Markauskaitei, paakinusiai atsiversti šį aplanką su šv. Kazimiero kanonizacijos 400 metų jubiliejiaus dokumentais.

³⁹ J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo wileńskie*, s. 144; vysk. Ignoto Masalskio 1775 m. rugpjūčio 30 d. dekretu, kuriuo remdamasis popiežiaus Pijaus VI duotu leidimu skelbia šv. Kazimierą vyskupijos globėju. Žr. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 2, s. 325. Nors vysk. I. Masalskio dekretas, kuriuo šv. Kazimieras paskelbtas Vilniaus vyskupijos globėju, yra žinomas, tačiau vyskupijos globėjų tema nėra išsamiau tirta, tad šv. Stanislovui kartais tyrėjai „suteikia“ pagrindinio vyskupijos globėjo titulą – žr.: S. M a s l a u s k a i t ė, *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija...*, p. 28 – suponuojant, kad šv. Kazimieras pagal svarbą buvęs tas antrasis, kelia abejonių.

⁴⁰ J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo wileńskie*, s. 119.

⁴¹ W. M a i s e l, min. veik., p. 233; Krokuvos katedros kapitulos distinktorijaus, datuojamo XVIII a. pa-baiga, iliustraciją publikavo Vilius Kavaliauskas, žr.: V. K a v a l i a u s k a s, min. veik., p. 33.

Vilniaus katedros kapitulos ženklą? Tiesa, kol kas į mokslinę apyvertą nėra įtrauktas teisė nešioti distinktorijų Vilniaus katedros kapitulos nariams suteikiančios bulės originalas – J. Kurčevskis publikavo tekstą iš jos perrašo katedros kapitulos protokole. Tačiau mažai tikėtina, kad kapitulos raštininkas galėjo praleisti eilutę apie erelį. Pastebėtina, kad istoriografijoje minimoje analogiškoje privilegijoje Žemaičių katedros kapitulai Baltasis erelis taip pat neminimas⁴², tačiau išlikęs XVIII a. šios katedros kapitulos distinktorijus neleidžia abejoti jį buvus. Tad abejotina, ar buvo pagamintas bent vienas Vilniaus kapitulos katedros distinktorijaus egzempliorius su vien tik popiežiaus privilegija nustatytais religiniais simboliais. Labiausiai tikėtina, kad Vilniaus katedros kapitulos prelatų ir kanauninkų pirmoji distinktorijaus versija vis dėlto buvo su religine ir valstybės simbolika. Distinktorijaus transformacijos XIX a. perša prielaidą, kad būtent Baltojo erelio vaizdinys imperijos valdžiai tapo papildomu akstinu po padalijimų nedelsiant keisti jos teritorijoje atsidūrusių vyskupijų katedrų kapitulų distinktorijus.

Imperijos valdžios inicijuoti pakeitimai. Dėl Abiejų Tautų Respublikos padalijimų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse buvusioms katalikų vyskupijoms atsidūrus Rusijos imperijos teritorijoje, katalikų tikėjimo išpažinėjai buvo vienareikšmiškai priskirti kitatikiams. Nuo pat pirmųjų metų imperijos valdžia ėmėsi katalikų Bažnyčios valdymo pertvarkų, siekdama šiuos svetimus „užsienio“ tikėjimo žmones integruoti į ortodoksų Bažnyčios vertybes išpažįstančią visuomenę. Tautinių santykių problemas XIX a. Vilniaus vyskupijoje analizavęs Vytautas Merkys yra išvalgiai pastebėjęs, kad to meto Rusijos imperijos ir katalikų Bažnyčios santykiuose buvo istoriškai užkoduotas Rytų ir Vakarų kultūrų susidūrimas⁴³. Kultūrinės ir religinės konfrontacijos kontekste imperijoje nuo pat pirmųjų metų kurtas pasaulietinei valdžiai pavaldus katalikų Bažnyčios valdymo tinklas⁴⁴, kontroliavęs ir reglamentavęs po padalijimų imperijai atitekusiame žemėse buvusias dalines katalikų Bažnyčias.

Rusijos imperatoriaus valdiniais tapusių aukštųjų katalikų Bažnyčios dvasininkų nešiojami distinktorijai su juose išgraviruotu Baltuoju ereliu, buvusios valstybės herbo elementu, imperijos valdžiai negalėjo neužkliūti. Kita vertus, akivaizdu, kad ši katedros kapitulos narių insignija imperijos valdžiai tebuvo vienas iš po padalijimų imperijai ati-

⁴² M. B u l i ņ s k i, min. veik., p. 288.

⁴³ V. M e r k y s, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius, 2006, p. 9.

⁴⁴ Prie Justickolegijos 1797 m. buvo įsteigtas Romos katalikų departamentas, vietoje kurio 1801 m. įkurta Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija (narius tvirtindavo imperatorius). 1817 m. prie Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministerijos įsteigiamas Dvasinių reikalų departamentas, kuriam pavesti visi Bažnyčios reikalai ir kuris kontroliavo Kolegijos darbą. 1824 m., pertvarkius Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministeriją, buvo įsteigta Vyriausioji kitatikų dvasinių reikalų valdyba prie Švietimo ministerijos. Numalšinus 1830–1831 m. sukilimą, katalikų valdymo reikalai buvo perduoti Vidaus reikalų ministerijai, prie jos įsteigiant Kitatikų dvasinių reikalų departamentą. Pastarasis atliko centrinės imperijos katalikų Bažnyčios valdymo institucijos funkcijas iki pat imperijos žlugimo.

tekusiose žemėse iki tol naudotų ženklų su buvusios valstybės simbolika, kuriuos pradėta tikslingai modifikuoti ir, siekiant akcentuoti pavaldumą imperijai, įkomponuoti Dvigalvį juodąjį erelį – pagrindinį imperijos herbo elementą⁴⁵. Distinktorijaus simbolikos keitimo projektas pradėtas rengti veikiausiai 1799 m. Arkivyskupo metropolito Stanislovo Bohušo-Siestšencevičiaus raštas, kuriuo pranešama apie imperatoriaus nurodymą, pridėdant naujojo distinktorijaus aprašą, Vilniaus vyskupą Joną Nepomuką Kosakovskį pasiekė 1800 m. vasario pradžioje⁴⁶. Kam konkrečiai priklauso distinktorijaus simbolikos keitimo iniciatyva, kaip ir kur buvo kuriamas naujojo projektas, remiantis šiuo metu turimais duomenimis neįmanu atsakyti. Nors perpasakodamas metropolito rašto turinį katedros kapitulai rašytame laiške vyskupas rašo, jog metropolitas praneša distinktorijaus modelį, pagal kurį numatyta pagaminti naujus distinktorijus visoms vyskupijoms, gavęs iš imperatoriaus, tačiau, matyt, nereikėtų atmesti versijos, kad tokio sumanymo ištakos gali slypėti paties metropolito kanceliarijoje.

Imperijos valdžios nurodymu turėjo būti keičiami visų imperijos teritorijoje esančių vyskupijų katedrų kapitulų Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo laikais naudoti distinktorijai. Numatyta suvienodinti kryžiaus formą, visų vyskupijų distinktorijuose turėjo būti baltos spalvos aštuoniakampis, vadinamasis Maltos kryžius, su vienodo ilgio nuo centrinės dalies platėjančiais ir galuose išsišakojančiais skersiniais. Dominuojančiu distinktorijaus elementu turėjo tapti Rusijos imperijos herbą reprezentuojantis Dvigalvio juodojo erelio atvaizdas. Figūras ir atvaizdus, kaip ir iki tol vyskupijų katedrų kapitulų naudotuose distinktorijuose, numatyta išdėstyti averse ir reverse keliais aukštais. Kryžiaus centre averse – ovalo formos lauro vainiku apvestame aukso spalvos medaliono viduryje Dvigalvis juodasis erelis su imperatoriškąja aukso karūna. Erelis viduryje – baltas Maltos kryžius. Pastarojo viduryje – apvalus raudonas skydas, kuriame – šv. Jurgis su ietimi, o po jo kojomis – juodas slibinas. Distinktorijaus reverse turėjo būti vyskupijos globėjo atvaizdas. Distinktorijaus didžiojo kryžiaus, sudarančio ženklo pagrindą, emalio spalvos nereikalauta keisti – kaip ir globėjo atvaizdas jį turėjo būti vieną nuo kitos imperijos vyskupijų katedrų kapitulas skiriantis elementas⁴⁷. Pastebėtina, kad ir baltas Maltos kryžius, ir šv. Jurgis raudonos spalvos skyde buvo Rusijos imperijos herbe, naudotame

⁴⁵ Lietuvos heraldikos žinovas Edmundas Rimša rašo, kad „1795 m. Vilniui tapus eiliniu Rusijos imperijos gubernijos centru, XIX a. pr., siekiant pabrėžti politinę priklausomybę, miesto antspauduose virš šv. Kristoforo atsirado Rusijos dvigalvis erelis, nuo 1809 m. – vienintelis antspaudų simbolis“, E. R i m š a, *Lietuvos heraldika*, t. 1, Vilnius, 1998, p. 136.

⁴⁶ Jono Nepomuko Kosakovskio 1800 m. vasario 8 d. laiškas katedros kapitulai, *LMAVB RS*, f. 43–1466, l. 1.

⁴⁷ Ten pat; Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos 1800 m. vasario 8 d. posėdžio protokolas, ten pat, f. 43–245, p. 423; aprašymo santrauką išspausdino Janas Kurczewskis, žr.: J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 410.

XVIII–XIX a. sandūroje. Tačiau ar Rusijos imperijoje po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų atsідūrusių katalikų vyskupijų katedrų kapitulų, neišskiriant ir Vilniaus, narių distinktorijų simbolikos modifikacijos yra kaip nors susijusios su imperatoriaus Povilo I 1800 m. inicijuotais imperijos herbo simbolikos pakeitimais, numačiusiais Maltos kryžiaus atsiradimą imperijos herbe⁴⁸ – atviras klausimas, kurį reiktų tirti specialiai. Ar minėtą vyskupo B. Vainos šv. Jurgio paskelbimą to meto Lietuvos globėju patvirtino Apaštalų Sostas⁴⁹, neaišku, tačiau akivaizdu, kad šv. Jurgis buvo populiarus ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į čia gana plačiai paplitusį šv. Jurgio kultą, išaiškinta ši šventąjį buvus populiarų tiek Vilniaus, tiek Žemaičių vyskupijų bažnyčių bei altarijų tituluose⁵⁰. Tad imperijos valdžios nurodymas visų vyskupijų distinktorijuose naudoti šv. Jurgio atvaizdą veikiausiai atsiktinai prisidėjo ir prie šio šventojo kulto sklaidos bei gyvybingumo tiek Vilniaus, tiek Žemaičių vyskupijose.

Cituotame vyskupo laiške katedros kapitulai rašoma, kad iš metropolito gautame rašte šalia išsamaus naujojo distinktorijaus aprašymo buvo iš popieriaus iškirptas pavyzdys su nurodytais išmatavimais. Jis persiųstas kapitulai, pavedant jai pasirūpinti aukščiausios valdžios reikalaujamu ženklų⁵¹. Remiantis kapitulės posėdžio įrašu teigtina, kad kapitulės nariai tąkart gavo ir distinktorijaus aprašą, ir jo priedą⁵². Tačiau tarp katedros kapitulės posėdžių protokolų šio priedo nėra. Mėginimai jo ieškoti tarp kitų kategorijų katedros kapitulės dokumentų taip pat kol kas nebuvo sėkmingi.

Katedros kapitula įpareigojo tuometį kanauninką koadjutorių Mykolą Dluską jos vardu parašyti metropolitui padėką, pavesdama išsiaiškinti, kokie distinktorijaus ovalo gamybos kaštai, ir pasirūpinti gauti kaip pavyzdį Sankt Peterburge pagamintą kryžių⁵³. Kito posėdžio metu M. Dluskis supažindino su metropolitui parengtu raštu ir informavo jau susisiekęs su Sankt Peterburgu dėl pavyzdžio atsiuntimo ir naujojo distinktorijaus gamybos kaštų⁵⁴. Pastarasis susirašinėjimas kol kas nerastas, tad lieka neaišku, ar kapitula tąkart mėgino gautąjį distinktorijaus modelį koreguoti. Akivaizdu, kad reikalavimas distinktorijaus averse pavaizduoti Rusijos imperijos herbo figūrą, Dvivalvį juodąjį erelį,

⁴⁸ Povilo I 1800 m. manifestas dėl herbo simbolikos pakeitimo nebuvo paskelbtas, tačiau Heroldijos departamente saugotas jo originalas. Po Povilo I mirties Aleksandras I atstatė iki tol buvusį imperijos herbo variantą, žr.: H. A. С о б о л е в а, *Очерки истории Российской символики. От тамги до символов государственного суверенитета*, Москва, 2006, с. 193.

⁴⁹ J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo wileńskie*, s. 128.

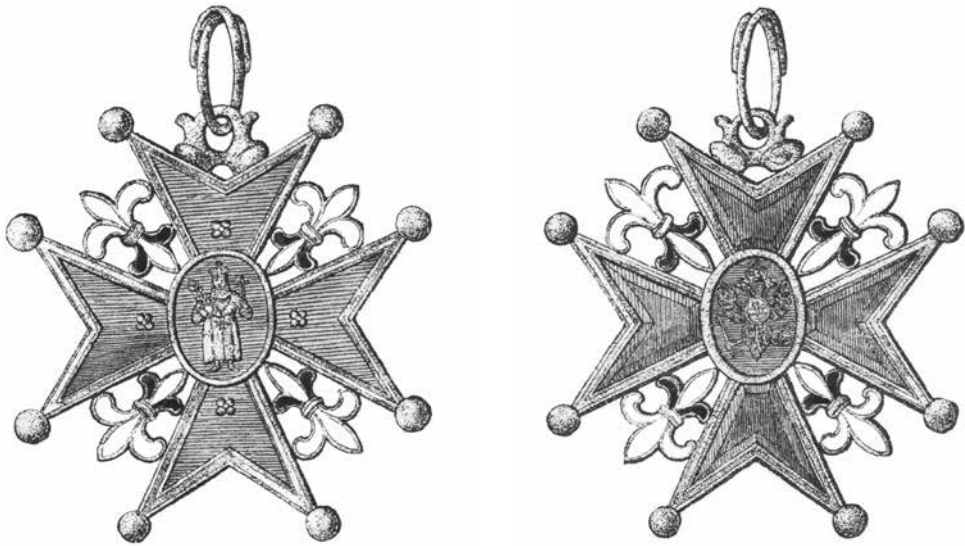
⁵⁰ M. P a k n y s, *Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, p. 54–55.

⁵¹ Jono Nepomuko Kosakovskio 1800 m. vasario 8 d. laiškas katedros kapitulai, *LMAVB RS*, f. 43–1466, l. 1.

⁵² Katedros kapitulės 1800 m. vasario 8 d. posėdžio protokolas, ten pat, f. 43–245, p. 423.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Katedros kapitulės 1800 m. vasario 11 d. posėdžio protokolas, ten pat, p. 428.

1 pav. Vilniaus katedros kapitulos nario distinktorijus (aversas ir reversas), XIX a.
Catalogue de la collection des médailles et monnaies Polonaises du Comte Emeric Hutten-Czapski, vol. 4, Cracovie: Imprime de Wł. L. Amczyk&Comp., 1891, lent. XXXIX, pav. nr. 14

negalėjo būti kvestionuojamas. Tad averse iki tol buvęs šv. Kazimiero atvaizdas turėjo būti perkeltas į reversą. Lietuvos globėju dar XVII a. pripažintas šv. Jurgis, turėjęs būti visų imperijos teritorijoje esančių vyskupijų katedrų kapitulų distinktorijuose, Vilniaus katedros kapitulos nariams buvo juo labiau priimtinas. Tačiau neatmestina, kad baltos spalvos emalio lelijos, numatytos popiežiaus 1742 m. privilegija, imperijos laikotarpiu naudotuose distinktorijuose buvo išsaugotos kapitulos iniciatyva. Akcentuotina, kad stilizuotos lelijos – vienas iš su šv. Kazimieru siejamų simbolių – išliko visose distinktorijų versijose.

Atrodo, kad imperijos laikotarpiu distinktorijus dar ne kartą buvo daugiau ar mažiau modifikuotas. Antai palyginus minėtąjį Krokovoje esantį E. Hutten-Czapskio kolekcijos Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus egzempliorių, datuojamą XIX a. viduriu, kurio fotografiją publikavo V. Kavaliauskas⁵⁵, su 1800 m. aprašu, aiškėja, kad skirtumų yra. Nors pagrindiniai elementai (kryžiaus forma, Dvivalvio juodojo erelio, šv. Kazimiero atvaizdai) iš esmės nesiskiria nuo 1800 m. apraše nurodytųjų, tačiau yra ir nesutampan-

⁵⁵V. Kavaliauskas, *min. veik.*, p. 46–47.

čių detalių, kiek kitokia atvaizdų išdėstymo tvarka. „Krokuvietiškojo“ Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus averso ovale nėra mažo balto Maltos kryžiaus, averso ovalo nejuosia laurų vainikas, o aštuoni pagrindą sudarančio Maltos kryžiaus galai užbaigti dekoratyviniais bumbulais. Kieno iniciatyva ir kada tie pokyčiai atsirado, nežinoma. Ar iki XIX a. vidurio nebuvo sukurta kitų atmainų, taip pat kol kas neįmanu atsakyti. Aišku tik tiek, kad XIX a. viduriu datuotas distinktorijus anaipol nebuvo Vilniaus katedros kapitulos narių distinktorijaus modelio versija, naudota iki imperijos laikotarpio pabaigos.

Tarp XIX a. antrosios pusės Kitatikų dvasinių reikalų departamento dokumentų išlikęs glaustas Mogiliavo arkivyskupijos ir visų imperijos teritorijoje esančių vyskupijų katedrų kapitulų aprašas rodo buvus dar vieną jo versiją. Pagal šį aprašą Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus pagrindas yra didelis, 5,6 centimetrų (t. y. 1,5 verško – kaip ir Mogiliavo kapitulos) skersmens kryžius. Pagrindinis distinktorijaus averso elementas – laurų vainiku apjuostame žydros spalvos ovalo formos medalione įkomponuotas Dvivalvis juodasis erelis su ant erelio krūtinės esančiame raudonos spalvos apskritime auksu išraižytu šv. Kazimiero atvaizdu. Distinktorijaus reverse – raidės „S. C.“ – *Sanctus Casimirus* – su karūna virš jų. Averso emalio spalva raudona, reverso – žydra. Tarp kryžiaus skersinių – baltos lelijos⁵⁶. Kiek ilgai pagal šį aprašą pagamintas distinktorijus naudotas, dabartinėje tyrimo stadijoje neįmanu atsakyti.

Ar pastarieji pokyčiai buvo reglamentuoti atitinkamais imperijos valdžios nurodymais, ar tai buvo palikta spręsti pačiai katedros kapitulai, taip pat kol kas lieka neaišku. Aukščiausiai patvirtintu vidaus reikalų ministro 1832 m. įsaku imperijos vakarinių gubernijų viršininkams nurodoma sustiprinti tiek katalikų, tiek unitų dvasininkijos kontrolę, akcentuojama, kad katalikų dvasininkų nešiojamuose distinktorijuose privalo būti Rusijos imperijos herbo atvaizdas⁵⁷. Akivaizdu, kad religiniai distinktorijų simboliai pasaulietinės valdžios škart nedomino. Kaip tinkamas pavyzdys pateikiamas ne imperijos valdžios iniciatyva pakeistas ir 1800 m. aprobuotas distinktorijus, bet 1778 m. Mogiliavo katedrai⁵⁸ suteiktasis. Tad 1832 m. įsaką, kuriuo pasaulietinė valdžia ėmėsi dvasininkų

⁵⁶ Distinktorijų aprašymas nedatuotame dokumente, *RVA*, f. 821, ap. 125, b. 3034, l. 23–24v. Kadangi šiame aprašyme Kameneco vyskupijos, kuri buvo panaikinta 1867 m., katedros kapitulos distinktorijaus aprašas pateiktas, pažymint, kad vyskupija jau yra „buvusi“, o prie Minsko vyskupijos katedros kapitulos distinktorijaus aprašo tokios nuorodos nėra, turint omenyje, kad pastaroji buvo panaikinta 1869 m., manytina, kad dokumentas galėjo būti parengtas 1868 m.

⁵⁷ Aukščiausiai patvirtintas 1832 m. lapkričio 26 d. vidaus reikalų ministro įsakas nr. 5773, *Полное собрание законов Российской империи*, собр. 2, т. 7, СПб, 1832; internetinis psl.: <www.nlr.ru/e-res/law_t/search.php> [žiūrėta 2015 05 03].

⁵⁸ Istoriografijoje su imperatorės Kotrynos II įsaku įsteigta Baltarusijos vyskupija (1772 m.) ir jos katedra Mogilave (1773 m.) siejama su katalikų vyskupijų istorijos Rusijos imperijoje pradžia, nors kanoniškai ši vyskupija ir nebuvo įteisinta. 1782 m. Kotryna II „suteikė“ šiai vyskupijai arkivyskupijos rangą ir pavadino ją Mogiliavo arkivyskupija. Pagal kanonų teisę Mogiliavo arkivyskupijos įkūrimas sutvarkytas 1783 m.

insignių simbolikos kontrolės, tikslinga vertinti kaip savotišką lūžio momentą distinktorijų raidos istorijoje. Imperijos herbo atvaizdo distinktorijaus kryžiuje akcentavimas tarsi suponuoja, kad be Dvigalvio juodojo erelio kitų simbolių gali ir nebūti. Turint omenyje, kad ši bažnytinės pareigybės ženklą turėjo teisę nešioti tiktai katedrų kapitulų nariai, religinius distinktorijaus atvaizdus gožiantis pasaulietinis simbolis tampa iškalbingu katalikų dvasininkijos aukščiausio sluoksnio pavaldumo imperatoriui ženklu.

Įsaką dėl imperijos herbo atvaizdo distinktorijuose vyskupams savo ruožtu 1832 m., atrodo, bus parengusi ir Romos katalikų dvasinė kolegija. Jį vykdydamas tuometis Vilniaus vyskupijos administratorius Andrius Benediktas Klungevičius išsiuntinėjo vyskupijos dekanams atitinkamo turinio raštus. Išlikę atsakymai leidžia teigti, kad rūpintasi tąkart ne Vilniaus katedros kapitulos nariais, bet dvasininkais, turinčiais teisę nešioti kitų katedrų ir kolegiatų kapitulų distinktorijus. Antai Stalavičių (*Сталавічы*) dekanas Jonas Markevičius, atsakydamas į vyskupo 1832 m. gruodžio mėnesio raštą, apie imperijos valdžios reikalavimą, kad distinktorijuje būtų Rusijos imperijos herbo atvaizdas, pranešė dekanato kunigams – Bresto kanauninkui Antanui Pavlovskiui ir Minsko kanauninkui Demetriui Chelstovskiui⁵⁹. Analogiško turinio, t. y. apie tai, kad informavo dekanato kunigus, turinčius vyskupijos kolegiatų ar kitų vyskupijų katedrų kapitulų narių titulus, taigi ir teisę nešioti distinktorijus, atsakymus vyskupas gavo iš Kuršo dekanu Juozapo Wichterio, Švenčionių dekanu Mikalojaus Kozlovskio ir Trakų dekanu Andriaus Čerskio⁶⁰. Ta aplinkybė, kad dekanai vyskupui pranešė informavę tiek dekanato parapijose tarnaujančius Vilniaus vyskupijos kolegiatų, tiek ir Minsko vyskupijos katedros kapitulos kanauninko titulus, taigi ir teisę į distinktorijų turinčius dvasininkus, perša prielaidą, kad popiežiaus privilegijomis nustatytų apribojimų dėl ženklo nešiojimo tiktai tos vyskupijos teritorijoje nepaisyta. Abejotina, ar kuri nors imperijos teritorijoje buvusi katalikų vyskupijos katedros kapitula būtų naudojusi Abiejų Tautų Respublikos laikais turėtus distinktorijus. Tačiau po 1830–1831 m. sukilimo, už dalyvavimą kuriame imperijos valdžia buvo apkaltinusi ir nubaudusi ne vieną dvasininką, tuo pat metu suintensyvėjus represijoms prieš katalikų Bažnyčią, nesiliauta pabrėžti, kad dvasininkija yra imperatoriaus pavaldiniai. Distinktorijaus simbolika tam puikiai tiko.

Dvigalvio juodojo erelio atvaizdas, simbolizuojantis, kad jį nešiojantis katedros kapitulos prelatas ar kanauninkas yra Rusijos imperijos pavaldinys, buvo būtinas imperijos laikotarpiu naudoto Vilniaus katedros kapitulos (kaip ir kitų, buvusių imperijos teritorijoje) distinktorijaus elementas. Pabrėžtina, kad tai buvo pastovus dėmuo visose Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus versijose, kurios radosi imperijos laikotarpiu. Tad Tra-

⁵⁹ Stalavičių dekanu J. Markevičiaus 1833 m. vasario 28 d. raštus vysk. A. B. Klungevičiui, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 1064, l. 4.

⁶⁰ Ten pat, l. 1–3.

kų muziejaus fonduose saugomo distinktorijaus be Dvigalvio juodojo erelio atvaizdo, tačiau su averso medalione išraižytu šv. Kazimieru, o reverse – raidėmis „S. C.“ su karūna virš jų, priskyrimą prie „siekiančius caro laikus“⁶¹ ženklų tenka vertinti kaip apmaudų nesusipratimą.

Pervartų tarpnis 1918–1939 m. XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvai ir Lenkijai išsivadavus iš Rusijos imperijos ir sukūrus savarankiškas valstybes, tarp jų kilus nesutarimams dėl Vilniaus, vyskupijos centras atsidūrė Lenkijai priskirtame Vilniaus krašte. Konfliktui tebesitęsiant, vyskupijos žemėse, įėjusiose į tuometinės Lenkijos teritoriją, 1925 m. pasirašius konkordatą su Apaštalo Sostu ir įsteigus Vilniaus arkivyskupiją, teisiniai tiek visuotinės, tiek dalinių Bažnyčių reikalai buvo tvarkomi pagal naują, 1917 m. Apaštalo Sosto patvirtintą Kanonų teisės kodeksą. Pastarojo straipsniais, kaip teigia šią temą nagrinėję teologai, mėginta sustiprinti kapitulos padėtį, akcentuojant jos kaip vyskupo patariamąsios institucijos statusą⁶². Remiantis naujuoju kodeksu buvo parengtas ir naujai įsteigtos arkikatedros kapitulos statutas, kurį tuometis vyskupas metropolitas Romualdas Jalbžykoskis (Jałbrzykowski) patvirtino 1928 m. spalio 27 d⁶³. Distinktorijų nešiojimo teisė, tvarka, kaip ir paties ženklo forma bei simbolika, reglamentuota pastaruoju statutu tam skirtais straipsniais. Nuoroda į 1742 m. popiežiaus privilegiją ir ja nustatytos distinktorijaus formos ir simbolikos pateikimas leidžia teigti, kad siekta atkurti imperijos laikotarpiu modifikuotą ženklą, sugrąžinant privilegija apibrėžtus simbolius bei jų išdėstymo tvarką⁶⁴. Apie Baltojo erelio atvaizdą, kaip ir popiežiaus privilegijoje, 1928 m. Statuto straipsniuose neužsimenama. Tačiau Lietuvos nacionaliniame muziejuje esantis tarpukario Vilniaus arkikatedros kapitulos distinktorijus⁶⁵ leidžia viena-reikšmiškai teigti jį buvus. Pastebėtina, kad Lenkijos herbo centrinės figūros „įkomponavimo“ klausimas išspręstas labai subtiliai – Baltajam ereliui skirtas pakabučio, kuriuo ant grandinės tvirtintas ženklas, aversas. Pastarasis, matyt, vertintas kaip papildoma, popiežiaus privilegija neapibrėžta detalė. Kokios aplinkybės lėmė, kad distinktorijaus kryžiaus forma nebuvo pakeista, t. y. paliktas imperijos valdžios laikotarpiu naudotas vadinamasis Maltos kryžius, o ne popiežiaus privilegija nustatytas graikiškasis, galima tik spėlioti. Neatmestina, kad apsisprendimui distinktorijuje palikti imperijos valdžios nustatytą for-

⁶¹ V. K a v a l i a u s k a s, min. veik., p. 62.

⁶² E. J u r a v i č i u s, Kanauninkai; V. K a v a l i a u s k a s, min. veik., p. 277–278.

⁶³ *Statuta Capituli Basilicae Metropolitanae Vilnensis. Ad Normam Codicis Juris Canonici Revisa AC Reformata*, Vilnae, 1928.

⁶⁴ Ten pat, p. 27–28.

⁶⁵ Vilniaus arkikatedros kapitulos distinktorijus, tyrėjų datuojamas 1918–1939 m., yra saugomas Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose – LNM M 2167. Jo reprodukcijos publikuotos: *Šventojo Kazimiero gerbimas Lietuvoje*, sudarė N. Markauskaitė ir S. Maslauskaitė, Vilnius, 2009, p. 300–301, il. nr. 107; V. K a v a l i a u s k a s, min. veik., p. 69.

mą įtakos galėjo turėti ir Baltojo erelio ordino – vieno aukščiausių Lenkijos valstybės apdovanojimų – kryžiaus forma.

Pagrindinės nešiojimo nuostatos. Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus nešiojimo tvarka buvo apibrėžta anksčiau minėta popiežiaus privilegija – nurodoma, kad aukso grandine pritvirtintą ant krūtinės kabinamą ženklą kapitulos prelatai ir kanauninkai turi teisę nešioti ne tik bažnyčioje per pamaldas, bet ir dalyvaudami viešuose ir privačiuose renginiuose už bažnyčios ribų – posėdžiaudami visuotiniuose ir generaliniuose susirinkimuose, dalyvaudami provincijos sinoduose, kituose viešuose ar privačiuose renginiuose, net ir tuose, kuriuose dalyvautų vyskupijos ordinaras, Apaštalo Sosto pasiuntiniai ar kardinolai⁶⁶. Vilniaus katedros kapitulos narių teisės nešioti distinktorijų neribojo vyskupijos teritorija, t. y. Vilniaus katedros kapitulos nariai turėjo teisę šį ženklą nešioti ir už vyskupijos ribų⁶⁷. Tiksliai kompleksiniai tyrimai leistų atsakyti į klausimą, kiek dar Abiejų Tautų Respublikoje buvusių vyskupijų katedrų kapitulų narių nešiodami distinktorijų galėjo nepaisyti teritorinių vyskupijos ribų. Akivaizdu, kad Žemaičių vyskupijos katedros kapitula šiuo požiūriu buvo kur kas labiau suvaržyta – jos distinktorijus tyrinėjusios Rimos Valinčiūtės manymu, kitos vyskupijos teritorijoje, kaip ir kitą kapitulos aprangą, galima buvo nešioti prelatui ar kanauninkui atstovaujant savo vyskupijai sinoduose ar bažnytinėse šventėse⁶⁸. Tad net teritorinio ribojimo atveju būta išimčių, leidžiančių distinktorijų naudoti ne tik kaip konkretaus asmens priklausymo aukštesniosios dvasininkijos socialinei grupei, bet ir kaip vyskupiją reprezentuojantį simbolį.

Pagal pirminį sumanymą, teisę nešioti distinktorijų turėjo tiek tikrieji Vilniaus katedros prelatai bei kanauninkai, tiek ir jų koadjutoriai⁶⁹. Ar visi ir kaip greitai popiežiaus privilegija suteikta teise panoro pasinaudoti, nežinoma – šiuo požiūriu šaltinių duomenys itin fragmentiški. Tačiau akivaizdu, kad jeigu tarp prelatų ir kanauninkų pasitaikė distinktorijaus atsisakysiujų, jie daugumos nesudarė. Taip manyti leidžia katedros kapitulos gauti prašymai iš asmenų, kurie, nors ir priklausė aukštajai vyskupijos dvasininkijai, tačiau neturėjo Vilniaus katedros kapitulos prelato ar kanauninko titulo. Antai 1750 m. spalio pradžioje vykusiame katedros kapitulos posėdyje buvo svarstytas ir patenkintas Baltarusijos arkidiakono prašymas leisti jam nešioti distinktorijų. Kokiais argumentais buvo grįstas arkidiakono prašymas, nežinoma, tačiau kapitula savo teigiamą sprendimą argumentavo tuo, kad nešiojamas ženklas išskirs arkidiakoną iš eilinių klebonų būrio.

⁶⁶ Popiežiaus Benedikto XIV 1742 m. gruodžio 15 bulė, J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 2, s. 126–129.

⁶⁷ Popiežiaus Benedikto XIV 1742 m. gruodžio 15 d. bulė, ten pat. A. S. Krasinskio pastebėjimas leidžia teigti, kad dauguma vyskupijų privilegijos nešioti insignijas, tarp jų ir distinktorijus, kitos vyskupijos teritorijoje neturėjo, žr.: A. S. K r a s i ņ s k i, min. veik., p. 134.

⁶⁸ R. V a l i n č i ū t ė, *Kauno arkivyskupijos kurijos dignitorijų insignijų kolekcija*, p. 104.

⁶⁹ XIX a. viduryje atsiradus katedros kapitulos garbės kanauninko institucijai, šį ženklą galėjo gauti ir jie.

Tiesa, leidimas buvo su tam tikrais apribojimais – ženklas turėjo būti tvirtinamas ant violetinės juostos, bet ne aukso grandinės, o ir nešioti leista tiktai savo arkidiakonato teritorijoje⁷⁰. Po dešimtmečio teritorinis distinktorijaus nešiojimo apribojimas panaikintas – 1761 m. tuomečiam Baltarusijos sufraganui kun. Šumskiui leista jį nešioti visur⁷¹. Neatmestina, kad tai buvo asmeninis leidimas, kuriuo kun. Šumskio įpėdinis vyskupijos katedros kapitulos arkidiakono pareigose veikiausiai jau neturėjo teisės naudotis.

Ne kapitulos narys leidimą nešioti Vilniaus katedros kapitulos distinktorijų galėjo gauti tiktai išskirtiniais atvejais. Kai 1771 m., tarpininkaujant kapitulos kanauninkui S. B. Siestščenčevičiui, kuris tuo metu pavadavo su *ad limina* vizitu išvykusį vyskupą, Kijevo vyskupijos katedros kapitulos prelatas scholastas kun. Roščiševskis kreipėsi norėdamas gauti Vilniaus katedros kapitulos prelatūrą, kapitula, vertindama šio dvasininko nuopelnus (pagelbėjo apginti vieną iš kapitulos valdų), iki atsilaisvins prelato vieta, suteikė jam distinktorijaus nešiojimo teisę kaip *honorariae personae capitulari*⁷². Kadangi analogiškų faktų šaltiniuose kol kas daugiau nerasta, peršasi prielaida, kad tokia praktika taikyta tiktai išskirtiniais atvejais. Distinktorijus buvo katedros prelato ir kanauninko pareigybę identifikuojantis ženklas, kurio skyrimo teisė buvo katedros kapitulos prerogatyva.

Kapitula prižiūrėjo, kad distinktorijus nešiotų tik tie asmenys, kurie ne tik tam turi teisę, bet ir ji nėra dėl vienokių ar kitokių priežasčių negaliojanti. Antai, kai laikinasis koadjutorius kun. Juozapas Grozmanis po savo koadjuto kanauninko Valentino Volčackio (Wolczacki) mirties buvo pašalintas iš katedros kapitulos gretų, kapitula nusprendė jį apie tai perspėti raštu, primindama apie prarastą teisę ir į kanauninko insignijas⁷³. Pagal arkikatedros kapitulos 1928 m. Statutą teisę nešioti distinktorijų turėjo tikrieji kapitulos nariai, prelatai ir kanauninkai⁷⁴. Kapitulos kompetencijoje buvo distinktorijaus nešiojimo teisės suteikimas garbės kanauninkams. Antai teisę nešioti distinktorijų gavo į arkikatedros kapitulos garbės kanauninkus *de numero* 1938 m. sausio pradžioje nominuotas tuometis Valkavisko dekanas Albinas Jaroševičius (Jaroszewicz)⁷⁵. Tačiau vėlgi – reikėtų išsamesnių tyrimų, norint atsakyti, ar kiekvienas tarpukariu nominuotas į garbės kanauninkus šia teise galėjo pasinaudoti.

Kainos, įmokos. Fragmentiškos užuominos šaltiniuose leidžia teigti, kad už distinktorijų reikėdavo mokėti. XVIII a. septintojo dešimtmečio pabaigoje vyskupijos kancleriui kaip katedros kapitulos nariui leista nešioti distinktorijų, už kurį tada kanclerio pareigas

⁷⁰ 1750 m. spalio 9 d. katedros kapitulos posėdžio protokolas, J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 3, s. 333.

⁷¹ 1761 m. vasario 10 d. katedros kapitulos posėdžio protokolas, ten pat, p. 343.

⁷² Ten pat, p. 357.

⁷³ Katedros kapitulos 1811 m. rugpjūčio 3 d. posėdžio protokolas, *LMAVB RS*, f. 43–250, p. 66.

⁷⁴ *Statuta Capituli Basilicae Metropolitanae Vilnensis*, p. 27.

⁷⁵ Vilniaus arkikatedros kapitulos 1938 m. sausio 22 d. posėdžio protokolas, *LMAVB RS*, f. 43–274, p. 201.

ėjęs kun. Bukata turėjo sumokėti į kapitulos kasą 20 auksinų⁷⁶. Anksčiau minėtas Baltarusijos sufraganas, kuriam buvo suteikta teisė nešioti distinktorijų, turėjo sumokėti 5 auksinus⁷⁷. Iš kapitulos pašalintam laikinojo koadjutoriaus pareigas ėjusiam J. Grozmaniui priminta, kad jis už distinktorijų likęs skolingas 10 auksinų, kuriuos nuspręsta išieškoti iš jo mirusio koadjuto katedros kapitulos kanauninko V. Volčackio palikimo⁷⁸. Kokie veiksniai lėmė tokius kainų svyravimus – nuo 5 iki 20 auksinų – galima tik spėlioti. Tačiau akivaizdu, kad įmoka buvo vienkartinė. Neatmestina, kad, pvz., į kapitulos kancleriui priskaičiuotą 20 auksinų įmoką įėjo ir distinktorijus, ir išimties tvarka suteikta teisė jį nešioti. Tačiau tai tik spėjimas, kurio dabartinėje tyrimo stadijoje neįmanu argumentuoti. Įvairuojanti įmokos suma leidžia teigti, kad kainos klausimas nebuvo aiškiai reglamentuotas. Aplinkybė, kad įmokos reikalai aptarinėti katedros posėdžiuose, be kita ko, perša prielaidą, kad sprendimas dėl įmokos dydžio būdavo svarstomas ir priimamas kiekvienu konkrečiu atveju. Kita vertus, lieka neaišku, kodėl katedros posėdžių protokoluose apie tai yra tikrai fragmentiški įrašai.

Klausimas apie distinktorijaus gamybos įkainius kol kas lieka be atsakymo. Turint omenyje, kad ženklas buvo iš tauriųjų metalų ir dažniausiai nešiojamas ant aukso grandinės, jo gamybos sąnaudos negalėjo būti mažos. Tačiau į šį klausimą bus galima atsakyti, jeigu pavyktų išsiaiškinti, kur ir už kokią kainą buvo pagaminti tiek pirmieji, tiek vėliau naudoti distinktorijai. Tai dar vienas specifinio tyrimo reikalingas aptariamoms problemoms aspektas, kol kas tebegaubiamas paslapties šydo. Šiuo metu turimais duomenimis, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Vilniaus arkikatedros kapitulos kanauninko nešiotas distinktorijus galėjo kainuoti iki 200 zlotų – tokia suma tuometės arkikapitulos prelatai ir kanauninkai įkainojo savo anapilin iškeliavusio konfratro kanauninko Kazimiero Skirmunto nešiotą distinktorijų – aukso kryžių, pritvirtintą prie paaukuotos bronzinės grandinės⁷⁹. Tačiau ar tai buvo pagaminimo kaštams adekvati suma – neaišku. Abejotina, kad kapitulos kanauninkų ir prelatų pareigybes bei titulus turintys dvasininkai gaudavo distinktorijus dovanai, tačiau tokios galimybės taip pat, matyt, nereikėtų atmesti.

Dingusių distinktorijų pėdsakais. Vilniaus katedros lobyne, kurio didžiąją dalį sudaro pagal paskirtį liturgijoje nebenaudojami daiktai, šiuo metu saugomame buvusioje Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje 2009 m. įrengtame Bažnytinio paveldo muziejuje⁸⁰, dis-

⁷⁶ 1768 m. kovo 2 d. katedros posėdžio protokolas, J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy...*, cz. 2, s. 343.

⁷⁷ 1750 m. spalio 9 d. katedros kapitulos posėdžio protokolas, ten pat, p. 333.

⁷⁸ 1813 m. gegužės 17 d. katedros kapitulos posėdžio protokolas, *LMAVB RS*, f. 43–252, p. 47.

⁷⁹ 1932 m. balandžio 15 d. arkikatedros kapitulos posėdžio protokolas, ten pat, f. 43–272, p. 450.

⁸⁰ V. D o l i n s k a s, *Vilniaus katedros lobynas. Istorinė apžvalga / Vilnius Cathedral Treasury. An Historical Commentary Vilniaus katedros lobynas / Vilnius Cathedral Treasury*, Vilnius, 2002, p. 255–350; G. Z u j i e n ė, Lobyno istorija (nuo įkūrimo iki šių dienų), <http://www.bpmuzejus.lt/_admin/Lobyno%istorija%20Zujiene.pdf> [žiūrėta 2015 05 03].

tinktorijų nėra. Turint omenyje, kad pastaraisiais metais lobyno kolekcija sulaukia vis didesnio įvairių sričių tyrėjų dėmesio šioms vertybėms⁸¹, tikimybę, kad šie Vilniaus kapitulos prelatų ir kanauninkų naudoti ženklai galėjo likti nepastebėti, tenka atmesti. Ar katedros lobyne saugoti distinktorijai? Duomenų, leidžiančių argumentuoti teigiamą atsakymą, nėra. Šiuo metu žinomame paskutiniame lobyne saugotų vertybių inventoriuje⁸², esančiame 1828 m. Vilniaus katedros vizitacijos akte, distinktorijai neminimi⁸³.

Distinktorijus, kaip, beje, ir kitas insignijas, gražinti kapitulai, atrodo, nebuvo privalu. Išskyrus, žinoma, tuos atvejus, kai jas nešiojantis asmuo prarasdavo katedros kapitulos nario statusą (t. y. būdavo pašalinamas arba pats atsisakydavo narystės). Kita vertus, pagrindo tvirtinti, kad Vilniaus katedros kapitulos distinktorijus buvo asmeninė prelato ar kanauninko nuosavybė, taip pat nėra. Fragmentiškos užuominos istoriografijoje leidžia teigti, kad kai kurių vyskupijų katedros kapitulos šias insignijas vertino kaip kapitulos turtą, t. y. prelatui ar kanauninkui mirus ar dėl kokių nors priežasčių netekus narystės tos vyskupijos katedros kapituloje, jo turėtas distinktorijus buvo gražinamas į katedros lobyną tam, kad būtų įteiktas naujam kapitulos nariui. Ar tokia tvarka buvo ir Vilniaus katedros kapituloje, neaišku. Kol kas nepavyko rasti dokumento, kuriuo būtų reglamentuota distinktorijaus saugojimo tvarka. Ar tokio būta, nežinia.

Teiginys, kad vienas iš Vilniaus katedros caro laikų distinktorijaus egzempliorių yra ir Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose⁸⁴, pasirodė besąs tik laki metafora – šiame muziejuje esanti tyrėjai datuoja 1918–1939 m.⁸⁵ V. Kavaliausko publikuota Trakų istorijos muziejaus turimo defektuoto distinktorijaus iliustracija, kurioje akivaizdžiai matyti, kad jame nėra Rusijos imperijos herbo simbolio Dvigalvio erelio, kaip minėta, verčia abejoti teiginiu, kad ženklas priskirtinas caro laikams, kaip teigia autorius⁸⁶. *Lapsus calami* laikytina ir distinktorijaus su Baltuoju ereliu ir šv. Jurgiu [?] jo medalione, prie kurio iliustracijos V. Kavaliausko publikuotos jo Lietuvos garbės ženklaus skirtoje knygoje nurodoma, kad tai 1825 m. Vilniaus katedros kapitulos kryžius, saugomas Krokuvos na-

⁸¹ R. Budrys, *Vilniaus katedros lobynas, Krikščionybė Lietuvos mene (Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos tūkstantmečio programos paroda)*, Vilnius, 1999, p. 20–31; E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*, Vilnius, 2001; B. R. Vitkauskienė, Taurieji metalai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 690–699.

⁸² Literatūroje yra atkreiptas dėmesys, kad XIX a. sustiprėjus imperijos valdžios represijoms prieš katalikų Bažnyčią, baiminantis lobyno vertybes apskritai prarasti, liautasi sudarinėti jų inventorius, žr.: V. Dolinskas, min. veik., p. 259.

⁸³ 1828 m. Vilniaus katedros vizitacijos aktas, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 57, b. B 53–1, l. 3–44.

⁸⁴ V. Kavaliauskas, min. veik., p. 42.

⁸⁵ Iliustracija ir metrika žr.: *Šventojo Kazimiero gerbimas Lietuvoje*, p. 300, pav. nr. 107.

⁸⁶ V. Kavaliauskas, min. veik., p. 62.

cionaliniame muziejuje⁸⁷. Vienintelis šiuo metu žinomas originalus Vilniaus (arki)katedros kapitulos nariui priklausęs distinktorijus, datuojamas XIX a., yra saugomas Krokuvos nacionaliniame muziejuje, buvęs, kaip minėta, E. Hutten-Czapskio kolekcijoje⁸⁸.

Galima tik spėlioti, kada ir kokiomis aplinkybėmis Vilniaus katedros kapitulos distinktorijai išnyko. Kadangi jų gamybai naudoti taurieji metalai, versija, kad jie galėjo būti išlydyti ir į katedros lobyną patekti lydinių pavidalu taip pat galima. Surasti šių ženklų kolekciją mažai tikėtina, tačiau tikimybė, kad vienas kitas ženklų egzempliorius galėtų atsirasti privačiuose rinkiniuose, neatmestina.

Išvados. Distinktorijus yra vienintelė Vilniaus katedros kapitulos insignija, kurioje analizei pasirinktu laikotarpiu šalia religinės simbolikos komponuotas valstybės simbolis. Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiu ir po Lietuvos ir Lenkijos nepriklausomų valstybių susikūrimo XX a. politinio konflikto metu Lenkijai užėmus Vilniaus kraštą, tai buvo Baltojo erelio atvaizdas, o po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų XVIII a. pabaigoje Vilniaus vyskupijai atsidūrus Rusijos imperijai atitekusiame buvusios valstybės dalyje, – Dvigalvio juodojo erelio. Tačiau tik imperijos valdžia ėmėsi drastiškai kištis į distinktorijų simboliką. 1799–1800 m. buvo suvienodinti visoje imperijos teritorijoje buvusių vyskupijų distinktorijai, t. y. nustatyta vienoda kryžiaus forma, vienodi religiniai simboliai, vyskupijos globėjo atvaizdą leista naudoti tiksliai ženklų reverse, aversu turėjo būti Dvigalvio juodojo erelio atvaizdas. 1832 m. imperijos valdžia imperijos herbo atvaizdo distinktorijuose kontrolę pavedė aukščiausiai vietas valdžiai. Tai leidžia teigti, kad pasaulietinė valdžia šį vyskupijos dvasininkijos hierarchų pareigybę identifikuojantį ženklą panaudojo kaip įrankį pabrėždama katalikų Bažnyčios pavaldumą pasaulietinei valdžiai. Imperijos valdžios kišimasis į distinktorijaus religinių atvaizdų simboliką, imperijos herbo atvaizdo suabsoliutinimas vertintinas kaip akivaizdi jos vykdytos politikos katalikų Bažnyčios atžvilgiu apraiška. Analizei pasirinktu laikotarpiu distinktorijaus, kaip bažnytinės pareigybės ženklų, nešiojimo teisę galėjo suteikti bažnytinė valdžia.

Distinktorijus yra viena iš Vilniaus katedros kapitulos nario insignijų, naudota nuo jos įsteigimo XVIII a. penktojo dešimtmečio pradžioje iki 1939 m. Turint omenyje, kad prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, tuometis Vilniaus arkivyskupijos metropolitas Romualdas Jalbžykowskis ir dauguma katedros kapitulos narių pasitraukė į Balstogę, kuri po karo tapo Vilniaus arkivyskupijos dalies, atitekusių Lenkijai, Apaštalo Sosto skiriamo administratoriaus valdomu centru, galima prielaida, kad šioje arkivyskupijos dalyje distinktorijai buvo naudojami. Ar distinktorijus turėjo prelatai ir kanauninkai tos

⁸⁷ V. K a v a l i a u s k a s, *Lietuvos garbės kodeksas. Ženkliai, istorija, žmonės*, Vilnius, 2013, p. 23. Autoriaus manymu, būtent ši Vilniaus katedros distinktorija buvo paimta kaip pavyzdys (sic!) 1921 m. gaminant naują Baltojo erelio ordino modelį atkurtajai Lenkijos Respublikai.

⁸⁸ *Catalogue de la collection des médailles et monnaies Polonaises du Comte Emeric Hutten-Czapski*, p. 293; reprintas – Akademische Druck-Verlagsanstalt, 1957.

arkivyskupijos su vyskupo sostu Vilniuje dalies, kuri buvo sovietinės Lietuvos teritorijoje, ir iki Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo XX a. devintajame dešimtmetyje – valdyta apaštalinų administratorių? Spėtina, jog ne. Tačiau tai prielaidos, kurioms pagrįsti reikia išsamesnių tyrimų.

Pagal 1742 m. popiežiaus suteiktą privilegiją Vilniaus (arki)katedros kapitulos prelatai ir kanauninkai turėjo teisę nešioti distinktorijų ir už vyskupijos ribų. Tad iki šiol iš teksto į tekstą perkeliama stereotipinė teiginį apie tai, kad Vilniaus (arki)katedros distinktorijaus naudojimą varžė vyskupijos ribos, tikslinga atmesti kaip nepagrįstą. 1832 m. aukščiausiu imperijos valdžios lygmeniu nurodyta, kad distinktorijuose turi būti Dvigalvis juodasis erelis – pagrindinis Rusijos imperijos herbo dėmuo. Taigi galima prielaida, kad po 1832 m. Rusijos imperijos teritorijoje buvusiose katalikų vyskupijose popiežiaus suteiktomis privilegijomis nustatyta šių ženklų nešiojimo tvarka negaliojo, t. y. kiekvienas, turintis teisę į distinktorijų, galėjo jį visur nešioti. Tikrai atlikus kompleksinius tyrimus, šią prielaidą bus galima pagrįsti arba atmesti.

Distinktorijaus raidos analizė leidžia teigti, kad dabartinės Vilniaus arkivyskupijos oficialiai įteisintų globėjų – šv. Jurgio ir šv. Kazimiero – titulų genezė sietina su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventaisiais globėjais. Popiežiaus bule 1742 m. nustatyta distinktorijaus simbolika su dominuojančiu šv. Kazimiero atvaizdu ir jo atributika – šventojo kulto gyvybingumo padarinys ir drauge jo sklaidos apraiška. Tai informatyvus šaltinis šv. Kazimiero kulto tyrimams. Ta aplinkybė, kad buvo pasirinktas šv. Kazimiero, o ne katedros titulinio globėjo šv. Stanislovo atvaizdas, perša prielaidą, kad šventasis karalaitis buvo pripažįstamas ne tik tuometės Lietuvos, bet ir Vilniaus vyskupijos globėju dar iki oficialaus įteisinimo vyskupo I. Masalskio 1775 m. dekretu. Tyrimas atskleidė, kad vyskupo I. Masalskio 1775 m. dekretu šv. Kazimiero paskelbimas Vilniaus vyskupijos globėju buvo lemiamas veiksnys, dėl kurio imperijos valdžios nurodymu 1799–1800 m. vykdytos distinktorijaus reformos metais iš Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus šv. Kazimiero atvaizdas nebuvo pašalintas. Distinktorijaus simbolikoje popiežiaus 1742 m. privilegija nustatytasis šv. Kazimiero atvaizdas išliko ir po politinių pervartų atsiradusių šio ženklo simbolikos pokyčių. Tad katedros kapitulos narių nešiotas jų tarnystės statusą žymintis ženklas gali būti vertinamas kaip šventojo karalaičio kulto tęstinumą užtikrinęs ir prie jo gyvybingumo prisidėjęs veiksnys.

Vilniaus katedros kapitulos distinktorijaus raidos analizė leidžia teigti, kad tiek pats ženklas, tiek jo simbolikos analizė yra verta ne tik faleristikos specialistų, bet ir atidesnio šventųjų kulto tyrėjų bei dailės istorikų dėmesio. Keliasluoksni analizuoto distinktorijaus simbolika, nuo konkretaus laikotarpio realijų neatsiejamas religinių ir pasaulietinių ženklų derinys akivaizdžiai liudija, kad šiose insignijose slypinti informacija yra iki šiol deramai neįvertintas šaltinis, kurio panaudojimo galimybės peržengia vyskupijos istorijos tyrinėjimus.

Literatūra

BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Dvasininkai, *Lietuvos istorija*, t. 8, d. 1: T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknys, *Devyniolikto amžiaus visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 322–339.

BIGOSZEWSKA, Wanda. *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa: Wydawnictwo Interpress, [1989].

BLASZCZAK, Olga. Łopaciński Jan Dominik, in *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin, 2006, k. 504–505.

BUDRYS, Romualdas. *Vilniaus katedros lobynas, Krikščionybė Lietuvos mene (Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos tūkstantmečio programos paroda)*, Vilnius, 1999, p. 20–31.

BULIŃSKI, Melchior. *Historia Kościoła polskiego*, t. 3, Kraków: Księgarnia i Wydawnictwo Czytelni Ludowej A. Nowoleckiego, 1874.

BOGACKA, Katarzyna. *Insygnia biskupie w Polsce: pierścień, pektorał, infuła XI–XVIII w.*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2008.

BOGACKA, Katarzyna. *Pastorały w Polsce XI–XVIII w.*, Marki: Michalineum, 2004.

DOLINSKAS, Vydas. *Vilniaus katedros lobynas. Istorinė apžvalga / Vilnius Cathedral Treasury. An Historical Commentary Vilniaus katedros lobynas / Vilnius Cathedral Treasury*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2002, p. 255–350.

GÓRALSKI, Wojciech. Kapituła, in *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2000, k. 668–670.

JANONIENĖ, Rūta. Lietuvos bažnyčių ir vienuolynų dailė / Lithuanian Church and Monastery Art, in *Tapyba, skulptūra, grafika. XIV–XX a. pradžia / Painting, Sculpture, Graphic. 14th–early 20th c.*, t. 1/vol. 1, sud. D. Tarandaitė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2003, p. 102–108.

JURAVIČIUS, Egidijus. Kanauninkai, in V. Kavaliauskas, *Lietuvos bažnyčios regalias. Ženkilai ir žmonės XIX–XX a.*, Vilnius: Dirva, 2012, p. 277–283.

JOVAIŠA, Liudas. *Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje, in Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. M. Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 185–228.

KAVALIAUSKAS, Vilius. *Lietuvos bažnyčios regalias. Ženkilai ir žmonės XIX–XX a.*, Vilnius: Dirva, 2012.

KAVALIAUSKAS, Vilius. *Lietuvos garbės kodeksas. Ženkilai, istorija, žmonės*, Vilnius: Lietuvos rytas, 2013.

KITOWICZ, Jędrzej. *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1925.

KRASIŃSKI, Adam Stanisław. *Prawo kanoniczne krótko zebrane*, Wilno: [s.n.], 1861.

KRAHEL, Tadeusz. Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej, in *Studia Teologiczne*, t. 5–6, 1988, s. 7–72.

KURCZEWSKI, Jan. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.

KURCZEWSKI, Jan. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. 1–3, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1908, 1910, 1916.

LAUCEVIČIUS, Edmundas; VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.

MAISEL, Witold. *Archeologia prawna Polski*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

MASLAUSKAITĖ, Sigita. *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.

MERKYS, Vytautas. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.

NIEWIERO, Florian. Dzieje kultu św. Kazimierza, in *Nasza Przeszość*, t. 33, Kraków: Wydawnictwo Nasza Przeszość, 1970.

PAKNYS, Mindaugas. Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje, in *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sud. M. Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 15–102.

PAŁKA, Paweł. Dystynktorium, in *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1995, k. 453–454.

PRAŠMANTAITĖ, Aldona. Archyviniai šaltiniai XIX a. Lietuvos katalikų dvasininkijos socialinės raidos tyrimams: tarnybos lapai, in *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 41–64.

RABIKAUSKAS, Paulius. *Lietuvos globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių katalikų mokslų akademija, 1983.

RIMŠA, Edmundas. *Lietuvos heraldika*, t. 1, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

SADOWSKI, Henryk. *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*, cz. 1, Warszawa: Druk Wacława Maślankiewicza, 1904.

SZCZYGIELSKI, Wacław. Łopaciński Jan Dominik, in *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, s. 398–400.

Šventojo Kazimiero gerbimas Lietuvoje, sud. N. Markauskaitė, S. Maslauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.

Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sud. M. Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003.

VALANČIUS, Motiejus. Žemaičių vyskupystė, in Valančius M. *Raštai*, t. 6, parengė V. Vanagas, tekstai transkribuoti į lietuvių kalbą B. Vanagienės, komentarai V. Merkio, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

VALINČIUTĖ, Rima. Kauno arkivyskupijos kurijos dignitorių insignijų kolekcija / Collection of Dignitaries' Insignia from the Kaunas Archdiocese Curia, in *Auksakalystė. Pirmoji knyga: kolekcijos / Goldsmith's Art. Book One: Collections*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 101–135.

VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Taurieji metalai, in *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 690–699.

ZUJENĖ, Gitana. *Insignijos ir ceremonialas Lietuvos viešajame gyvenime (XIII–XVIII a.)*, Vilnius: Eugrimas, 2008.

СОБОЛЁВА, Надежда Александровна. *Очерки истории Российской символики. От тамги до символов государственного суверенитета*, Москва: Знак, 2006.

INSIGNIA OF THE CHAPTER OF VILNIUS (ARCH)CATHEDRAL: *DISTINCTORIA* EVOLUTION SKETCH

Summary

ALDONA P R A Š M A N T A I T Ė

High clergy of Roman Catholics are distinct among their confratres both by liturgical vestments and insignia, i.e., external marks symbolising their priesthood status. One of such marks is *distinctoria*: pectoral crosses worn to signify a position of cathedral or collegiate chapters. The genesis of *distinctoria* worn by cathedral chapters in dioceses situated in the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth was influenced by the fashion of decorations and medals which gained popularity in the higher rungs of secular society in the 18th century. The privilege to wear a pectoral cross was granted to the cathedral chapter of Vilnius by the papal bull of Pope Benedict XIV in 1742. A unique feature of *distinctoria* worn by high priests in Catholic dioceses of the Polish-Lithuanian Commonwealth was a combination of religious and state symbols. The privilege granted by the Pope in 1742 established symbols of the *distinctorium* worn by the cathedral chapter of Vilnius and containing a dominating image of St. Casimir and his attributes. The fact that the image of St. Casimir was selected rather than the image of the titular patron saint of the cathedral (St. Stanislaus) leads to an assumption that the holy prince was recognised as the patron saint of both Lithuania of that period and Vilnius Diocese long before the official legitimating by a decree of Bishop Ignotas Masalskis in 1775. The latter deed determined the fact that the image of St. Casimir was left on the *distinctorium* of the cathedral chapter of Vilnius even after the unification of symbols of this mark initiated by the authorities of the Russian Empire. Such initiative was implemented in 1800, and applied to all cathedral and collegiate chapters of Catholic dioceses which ended up in the territory of the empire after partitions of Polish-Lithuanian Commonwealth leaving the image of the patron saint of the relevant diocese on the reverse of pectoral crosses.

In the period of the Russian Empire, only one former state symbol (the image of the White Eagle) on the *distinctorium* of the cathedral in Vilnius Diocese was replaced by the Two-Headed Black Eagle as instructed by the authorities. After 1832, the imperial authorities entrusted the local government of the empire with control of the use of the imperial coat of arms on pectoral crosses. The study of the evolution process of the *distinctorium* worn by the cathedral chapter of Vilnius allows us to claim that the secular authorities used this mark which identified a person's position in priesthood hierarchy of the diocese as a tool to emphasise subordination of the Catholic Church to superiority of the secular rule. Such expansion of the imperial authorities with regard to symbols of religious images on *distinctoria*, and resorting to universal application of the imperial coat of arms should be viewed as the obvious manifestation of the policy pursued by the Russian Empire with respect to the Catholic Church. When Lithuania and Poland broke free from the Russian Empire, built their independent states in late 1910s with the centre of Vilnius Diocese ending up in the Region of Vilnius occupied by Poland, symbols on the *distinctorium* of the cathedral chapter were reinstated based on the papal bull of 1742. The White Eagle (now already a symbol of Poland) reappeared instead of the Two-Headed Black Eagle.

In the period of 1742–1939 selected for the study, the right to wear a pectoral cross as a sign of one's position in the Church was within the scope of the ecclesiastical hierarchy. Multilayer symbolism